

Ilija Trojanow

De wereld is groot en overal loert redding

Uit het Duits vertaald door
José Rijnaarts

DE GEUS

VELE, VELE DOBBELSTEENWORPEN GELEDEN vond er elke dag rond dezelfde tijd een gebeurtenis plaats in de heimelijke hoofdstad van de spelers, een stad die zich zo goed in de bergen verborgen hield dat geen belastinginspecteur haar kende en geen geograaf van sultan, tsaar of secretaris-generaal haar op zijn vraatzuchtige kaarten had staan. De Balkan heette dat gebergte, en de dagelijkse gebeurtenis speelde zich, stipt als een kerkklok, af bij een bank. Dat stond tenminste op de gevel boven het portaal: BANKA, en er leidde ook een brede trap omhoog, de schaduw in, hoewel sinds de uitvinding van de dobbelsteen geen bezoeker deze BANKA was binnengegaan. Nog nooit had deze trap doordeweeks klanten naar boven en weer naar beneden gevoerd, op piekuren kreunend zijn werk verricht en zich tussen de middag hooghartig van vuil en stof ontdaan om de straat op een afstand te houden. Er waren geen klanten die vrolijk of angstig de bank betraden, geen vlijtige gedachten die zich om een stapel bonte briefjes schaarden, geen routineuze bliken van bedienden en geen uit stevige kokers gehaalde, rap nagetelde en achteloos door het loket geschoven porties begoocheling.

Wat zich daarbinnen bevond, wisten de dag na dag voor het gebouw wachtende mannen niet – wat het ook was, niemand had het nodig. Wel kende iedereen de man die

naar buiten stapte: Baj Dan. Hij trad uit de schaduw tevoorschijn en trok zijn das recht, als protocollair teken dat de oude bergen ook vandaag niet waren veranderd. Dat was de roffel op de trom, het begin van het begin. Wie tegen een pilaar leunde, richtte zich op; wie op de grond hurkte, kwam overeind. Want zie, hij kwam de trap af schrijden: de ogenschijnlijke bankdirecteur, die eigenlijk meester van het spel was in de heimelijke hoofdstad van de spelers.

Welkom, Baj Dan – een geroezemoes van zelfbewuste keelklanken en nerveuze, over tongen struikelende stemmen. Onervaren jongeren, wier vragen trippelen als muizen, glimmen van trots dat ze erbij mogen zijn. Ze huppen om de doorgewinterde deelnemers heen, bang om opzien te baren, ademloos, vol verwachting ... Baj Dan glimlacht en luistert naar de stemmen, luistert naar Pentsjo, Dimtsjo, Elin en Oemejev, door wiens mond zijn vrouw spreekt ... moet je daar nou alweer naartoe, wat heb je eraan, tijdverspilling is het, goddeloos gedoe; kom alsjeblieft niet weer zo laat thuis.

De mannen lopen de hoofdstraat door terwijl hun stemmen als een kluwen van draden de dag omwikkelen, belangrijke en banale gebeurtenissen dooreen, alles wat er sinds de vorige avond in de stad is voorgevallen. Aan het eind van de straat trekt de stoet onder een boog door naar links, naar het stadscentrum met zijn magische middelpunt: het spelerscafé. De houten huizen in het centrum rusten op manskoude muren, de volgevreten buik vooruitgestoken, als schaamteloze vetzakken. Ze degraderen de straat tot een liefvallig maar onbeduidend steegje. En als ze na een schranspartij moe worden, heel moe, buigen ze zich slaperig, het dak diep over het voorhoofd getrokken, beschuttend sluimerend naar het steegje, tot het zo nauw is dat overburen elkaar naar gelang hun stemming een hand kunnen geven of aan de haren kunnen trekken.

Het magische middelpunt van de stad wordt gedreven

door een potige kaalkop. Wijdbeens, wetend dat ze komen, zo dadelijk, zoals elke dag, staat hij te wachten voor zijn café op het pleintje met de kastanjabomen en de bron, alleen toegankelijk via het steegje waar de spelers nu door komen. De stoet vloeit het pleintje op, dat overstroomt.

Baj Dan, eindelijk! Wees welkom!

Goedemiddag, Pejo!

Hoe staat het leven vandaag, Baj Dan?

Goed, en bij jou?

Mijn dag begint pas, dat weet je ... En hoe staat het met de gezondheid?

Ik mag niet klagen? En jij?

O, de gebruikelijke kwaaltjes, niet de moeite waard.

Nog nieuws, Pejo?

Dat wou ik nou juist aan jou vragen, Baj Dan!

Thuis alles goed?

Opperbest, Baj Dan, opperbest. Maar zeg eens, waar zat je al die tijd, waarom hebben we zo lang op je moeten wachten? Zijn we soms niet goed genoeg? Word je elders beter onthaald, bevalt mijn gastvrijheid je niet? Als jij me niet met je bezoek vereert, wie dan wel?

Pejo toch! Welke haan kan er nou tegen dat het stil is als de zon opgaat? Bij jou voelen we ons thuis, waar moeten we anders naartoe?

Zo mag ik het horen, Baj Dan, zo is het goed. Maar waarom staan we buiten te kletsen terwijl er binnen zo veel te doen is.

En zoals elke dag gaat de waard voorop, over zijn schouder een witte theedoek, die straks met vlekken en sporen zal vertellen hoe de avond is verlopen. Dobbelstenen laten bij het poetsen een afdruk van hun wispelturigheid achter, daden van beverage drinkershanden worden opgedweild, een zorgeloze vlieg wast zich voordat ze kribbig wordt verjaagd. De waard wrijft langs zijn lippen, doet alsof hij nadenkt, loopt door het vertrek en wijst naar de grote tafel met de

brede banken eromheen. Aan deze tafel werpt Baj Dan elke avond zijn vakmanschap tussen de spelers. Naar zijn matrone roept de waard ... Veika, we hebben bezoek, zet even koffie bij ... Wie is er dan? ... dringt als antwoord door het gordijn, dat de keuken afschermt tegen ongewenste blikken. De inmiddels op hun gemak rond de tafel geschaarde spelers roepen schalks lachend terug ... de belastinginspecteur, Veika; dit is de burgemeester, waarde vrouwe; doctor inspecteur directeur ... Naast het gordijn duikt een hoofd op met een markante neus ... eens even kijken hoe zulke lieden eruitzien. Stelletje slangentongen, kromdolken die jullie zijn, jullie hebben vandaag zeker geen zin in mijn ingelegde vruchten? ... en iedereen kijkt berouwvol en kiest voor het lekkers.

De koffie wordt geserveerd; ze drinken genietend. De waard posteert zich voor het gordijn en slaat achter zijn rug de armen over elkaar. Het is rustig geworden; mutsen en petten liggen opgestapeld in een hoek; op de achtergrond een gerinkel en gesis dat avondeten belooft. Kopjes worden leeggedronken en omgedraaid. Na een onderbreking kijken de mannen er peinzend in. Tevergeefs. Alleen Veika kan de drab ontcijferen, alleen zij zou kunnen zien hoe de stilte afloopt ...

In het begin een volmaakt evenwicht op het speelveld. De schijven in groepjes van twee, drie en vijf – de beginopstelling – voordat ze door de eerste hand door elkaar worden gehusseld. Eerste speler. Openingsworp. De sierlijke vingers van de meester en de brede, eeltige hand van de tegenstander pakken de twee werktuigen van de tijd. Dobbeltijd. Een korte gooi. De winnaar omvat met vier vingers, de pink als reservist, beide dobbelstenen, buigt de pols naar binnen en laat hem in één vloeiende beweging naar voren veren. Momenten rollen over het bord, blijven liggen, eerste beslissingen, creaties en erosies. Punten worden geblokkeerd

en weer vrijgegeven, muren opgetrokken en geslecht. Dat alles onder de voordurende begeleiding van geroffel en geklak, tric en trac geroffel klak-tric-klak

plotseling een schel hersenschorscherp geluid, een baby maakt zijn geboorte kenbaar, luid en duidelijk, in een stad in de stilte na het kabaal van de lichte uren, in het klachtenkoor van de hoogzwangeren; in een donkere zaal met tralieramen ligt een pasgeboren kind, nog plakkerig en nat, dat in de lucht graait en de pijn van de moeder overschreeuwt.

UIT DE HEIMELIJKE HOOFDSTAD
VAN DE SPELERS

ZO WERD ALEXANDAR LUXOV GEBOREN, en vermoedelijk ook u. Uit een worp, in een gooi. En toen moest u, net als hij, proberen er het beste van te maken. In zijn geval was het een goede gooi, een solide opening: snelle hersencellen langzame benen lichte huid zwart haar en een thuis aan de rand van Europa, waar Europa ophoudt zonder er ooit te zijn begonnen. Zijn moeder voorvoelde het geluk en wilde er zo zeker van zijn als alleen in onze verbeelding kan. Ze verdiepte zich nog vóór de geboorte zo in het idee wat voor schitterend leven haar kind zou krijgen (u weet wel: een pot vol gezondheid en geld, een beroep als arts of advocaat, op dit gebied geen verrassingen) dat ze, terwijl haar buurvrouwen schreeuwden en kreunden, haar taak om Alexandar eerst maar eens ter wereld te brengen volledig vergat. Ze merkte niet hoe ongeduldig hij was, hoe hij zijn hoofd naar buiten stak en op eigen kracht zijn weg naar de donker betegelde zaal zocht. Een langssnellende verpleegster zag het donzige achterhoofd, riep luidkeels om de dokter en mopperde tijdens de verlossing voor zich uit ... dit heb ik nog nooit meegemaakt, waarom zegt u niks, ik werk hier al twintig jaar, dit hou je toch niet voor mogelijk, nee echt, zoiets ... ze verspilde woorden zodat ze er tekortkwam toen ze het pasgeboren kind in haar handen hield om het plichtsgetrouw te onderzoeken, en haar adem stokte, en ze

ongelovig vragend de arts aankeek – wat is dit, hoe ... kunt u misschien? ... Hij kon niet, in zijn radeloosheid kon hij zich niet eens bewegen, in tegenstelling tot de vingers van de zojuist gearriveerde Alex, die snipten en snaptten, je zou kunnen denken... ach, onschuldige gaatjes in de kiemvrije lucht van de zaal... maar dan had je niet zo goed gekeken als de verpleegster, die bleef staren naar de buik van de kleine, zacht en fris als pas gerijpte yoghurt, niets bijzonders, een gewone babybuik als er niet iets wezenlijks had ontbroken, iets wat onze kleinsten als een veiligheidstouw verbindt met hun afkomst: de navelstreng. Alex moest die zelf hebben afgescheurd met zijn door onrust gescherpte vingers. Klungelig was hij daarbij te werk gegaan, zo klungelig dat bij hem datgene wat doorgaans navel heet, eruitziet als een derde oor. Sinds ik dat weet, hoop ik dat een vrouw met veel fantasie nog eens op het idee komt een zeker iemand in de navel te fluisteren dat ze van hem houdt.

Het is weer zover: we zijn niet aan elkaar voorgesteld! Mag ik? De mensen noemen mij Baj Dan en dat doen ze al zo lang dat ik mijn ooit door afkomst en doop verkregen naam bijna ben vergeten. Baj Dan! Dan van Jor-dan en Baj ter onderscheiding van een man van wie wordt gezegd dat hij een speciale relatie met dobbelstenen heeft. Een intieme, haast griezelige relatie. Temmer van het toeval, fluisteren ze soms achter mijn rug. Een tovenaar, hoor ik ze ook wel zeggen. Ze overdrijven. Ook mij stellen de dobbelstenen nog voor verrassingen, en ik verbaas me nog vaak over hun vastberadenheid en hun keuzes.

Je moet dobbelstenen niet onderschatten. Zo kunnen ze, om eens iets te noemen wat indruk op u maakt, de tijd bevroren en weer ontdooien (soms sta je tot aan je enkels in de plassen van je eigen nalatigheden). Ze kunnen zwart in wit veranderen, maar niet omgekeerd (daar is op dit moment geen vraag naar), ze kunnen alle kwanta overschrijden en de Dow-Jonesindex van volgende week voorspellen,

ze kunnen alle soera's en psalmen opzeggen en dagelijks opnieuw interpreteren.

Als ze gaan rollen, volg ik ze tot ze tot stilstand komen, op een akker misschien, waar ik een aardappel uitgraaf – wat moet je daar ook anders – die ik schil om de geur van knapperige frietjes te kunnen volgen, tot de volgende straat en verder, de wijde wereld in ...

een box naast bed naast gobelin naast kast naast raam naast gobelin naast wandtafel naast deur naast muur naast box, een eengezinskamer; de deur naar de andere eengezinskamers op de vierde verdieping van een huis in de binnenstad knarst. Een opvallend huis, in de buurt bekend als het Gele Hoekhuis, geel met versiersels, voetbrede balkons, en die krakende, kreunende, klemmende, uitgeputte deur naar de kamer met de gelukkige ouders. Er bestaat een mooie foto van het Gele Hoekhuis, van onderen genomen, omlijst door zonnestralen met donderwolken op de achtergrond; het huis maakt een vitale indruk en de foto zou dan ook goed passen bij

zwart-witfoto's van

Alex, drie dagen jong, op schoot bij zijn moeder, beiden tevreden met de dubbel die ze hebben gegooid, beiden gezond en vol verwachting.

Alex in de armen van twee oma's.

Alex klimt tegen de blote borst van zijn vader op.

Alex huilt – meteen daarna wordt hij door de fotograaf getroost.

Alex in het postzegelgrote tuintje, links de moeder, rechts de vader, op de achtergrond bouwwerkzaamheden.

Alex op handen en voeten in de box.

Alex op wankele beentjes.

Alex steekt zijn hand uit

naar een doek die oma in de kamer hangt om achter te slapen – haar gesnurk stapt luchtigjes over dergelijke pogingen tot privacy heen –, een dikke doek van lekker warme

stof waar zijn vingertjes in wegzakken.

naar het koper van de dagelijks door hem afgetaste samo-
waar met zijn vele nissen, die hem dient als eerste maatstaf
voor zijn groei.

naar blik, zoals de wekker naast vaders hoofdkussen,
waarvan je het enige bewegende deel kunt indrukken en
uittrekken, naar het lawaai dat doorslapers opjaagt, luide
stemmen verbiedt en leidt tot enkele geneuriede noten en
ten slotte tot de kus waarmee moeder en vader afscheid van
hem nemen. Even later kraakt de deur en komt oma bin-
nen. De dag is begonnen ...

De oma van Alex, al vroeg grijs en rond en sindsdien Slatka
genoemd, was een evenwichtige vrouw die hield van opval-
lende kleuren. Haar doen was gericht op de consumptie
van ingelegde vruchten, haar denken draaide om het ge-
not van confituren. Haar vriend, pater Nikolai, bij wie ze
op bezoek ging omdat hij haar hulp nodig had, noemde
ze *mijn Galilea*, en samenzweerderig fluisterend voegde
ze daaraan toe: En ik zeg je dat de aarde om een suiker-
klontje draait. Haar uitspraak was langgeleden geschoold
toen ze lid was van een provinciale toneelgroep; het was
een strenge, veeleisende scholing geweest die zich richte
naar westerse voorbeelden en voor fonetiekoefeningen
gebruikmaakte van adellijke titels, want de adel was toen
in Midden-Europa nog een exporthit. Wie erin slaagde
Gnädigste Fürstin von und zu Sachsen-Coburg perfect uit te
spreken, met mooie, gedragen dictie, was klaar voor Eugen
Onegin en Macbeth.

Ondertussen had Slatka zich evenwel volledig onderwor-
pen aan het dictaat van de zoetigheid ... ach, wat voel ik
me zoet (teken van welbehagen) ... wat een toffee! (grote
bewondering) ... lege suikerpot nog aan toe! (wanhopige
teleurstelling) ... dat soort dingen zei ze, meestal tegen de
muren, want de jonge mensen met wie ze samenwoonde,

waren overdag niet thuis; ze renden achter overvolle trams aan, tekenden plannen die niemand uitvoerde, stonden in de rij omdat ze een gerucht hadden opgevangen, maakten een kilo of een liter buit van iets wat ze niet nodig hadden en kwamen moegestreden thuis. Slatka moest het doen met de muren. O, die muren! Ook die waren bontgekleurd, hopeloos bont, alsof een schilder de opdracht had gekregen het behang met het beschaafde dessin – klaprozen op rombussen – op te fleuren. Het klaprozenbehang was het doek en de schilder het gezin met al zijn grillen. Hier hingen reproducties van schitterende iconen in met krullen versierde lijsten, daar portretten van voorouders of verbleekte foto's, en ertussen bekroonde tekeningen van de dochters des huizes. Als ook nog het diffuse licht van een zwart-wit tv op de bloemen viel, duizelde het menig bezoeker – o, die muren ...!

Slatka's overleden echtgenoot, slachtoffer van een dwangmatige artistieke roeping, lag in het familiegraf. Volgens zijn weduwe was zijn dood te wijten aan het lot ... dirigen ten leven toch juist altijd heel lang ... riep ze, waarna ze een lijst opsomde van alom bekende Methusalems met dirigeerstok. Ze was ervan overtuigd dat deze mensen werden gesterkt door hun scheppend vermogen, dat van goddelijke oorsprong was en dus goddelijke verkwikking bracht. Daarbij zag ze over het hoofd dat zelfs deze goddelijke subsidie niet opgewassen was tegen de nicotine, tegen de dagelijkse, duivelse aderlatingen onder zelfgeschapen druk.

Toen hij, de afwezige, de overledene, de smaak eenmaal te pakken had en het steeds leuker vond om vanuit het onbekende de knisterende spanning van een volle opera in te lopen, naar het noodlampje dat het effect van een schijnwerper heeft, om midden in een genereus welkomst-applaus zijn stokje te heffen, de eerste violist bemoedigend

toe te lachen, zijn schouders in zijn jasje nog één keer te rechten en de eerste toon te vragen, het eerste ritme aan te geven, en toen het applaus na afloop steeds krachtiger uitviel, hield niets hem nog thuis, in zijn stad, in zijn land. Grigori Grigorov werd reizend musicus. Om de paar maanden kwam hij een paar weken thuis, vaak om aanwezig te zijn bij de geboorte van een dochter of om die achteraf te vieren. Evenals met muzikaal succes was hij gezegend met dochters. Hij raakte eraan gewend uit de trein te stappen, zijn oudste dochter te omhelzen en uit haar zoete, tegen zijn oor gedrukte adem te vernemen ... papa, we hebben er een zusje bij ... Elke jaargang begroette hij met ingetogen blijdschap, toen stierf hij, en aan zijn graf stonden zeven vrouwen – zesmaal zwarte krullen en eenmaal witte weelde.

Slatka liet anderen delen in haar zucht naar het zoete. Ze strooide zo veel suiker over de dromen, verlangens en ambities van haar dochters dat er een dikke korst op kwam. In haar desserts ging zelfs de grootste hoeveelheid amandelen ten onder, en de desserts waren talrijk. Over het belang ervan waren de dirigent en zij het eens. Als zij voor hem kookte, moest de maaltijd eindigen met iets zoets, een simpel toetje, dat was genoeg, maar meteen na de warme hap opstaan en naar de woonkamer verhuizen – dat was voor beiden ondenkbaar! Alleen over de hoeveelheid liepen hun opvattingen sterk uiteen. Hij, estheet van de dosering, brak ook het kleinste stukje baklava nog doormidden en liet de ene helft met smaak smelten op zijn tong. De dames, moeder voorop, ontfermden zich over de rest van de baklava.

Mocht u ooit door de almanak van de menselijke groothedswaan bladeren, dan zult u in dat omvangrijke boek Slatka's vaderland slechts één keer tegenkomen – als land met het grootste suikerverbruik ter wereld. U weet dan meteen aan wie dat roemrijke record te danken is, welk ge-

zin zich op dit vlak in het bijzonder heeft onderscheiden.

In dit gezin heerste het ideaal van de vrije suiker. De huisgod droeg een suikerhoed en de ramp die het gezin trof, heette *rantsoenering*. Het met karamel gestutte evenwicht werd verstoord, de gekochte harmonie zat niet meer in het assortiment. Wat een ellende toen de suikerbiet zich op de lange termijn niet aanpaste aan de eisen van de tijd – elke biet is subversief, ging het gerucht –, toen hij steeds slechter groeide, zich uiterst gereserveerd voorplante, bij het oogsten voor problemen zorgde en uiteindelijk ook nog eens voortijdig rotte.

O, zoet leven, vaak bezongen, maar zelden zo tongbewust als in het huis van meneer de dirigent en zijn Slatka. Zoet leven, je ondergang, vaak bezongen, dagelijks, zij het meestal ongewild. Toen op de filmclub voor het eerst na de oorlog Italiaanse meesterwerken werden vertoond, in de oorspronkelijke versie met een zwetende simultaanvertaler in levenden lijve naast het doek, zagen de gretige ogen op een avond een trillende *Dolce Vita* op zich afkomen, en wie weet of het gewiekste heerschap uit Cinecittà ooit is verteld dat zijn ironie deze zaal vol suikerliefhebbers volledig ontging. Alle toeschouwers droomden ervan naar die film te emigreren.

Maar de wereld is groot en elders groeit suikerriet, dat allengs het historisch bewustzijn ontwikkelde waaraan het de inlandse bieten zo jammerlijk ontbrak. Het riet – een guerrillastrijder – de rum zijn wapen in het dronken voeren van de macht, pafferig lamgeslagen blind in de roes van het nachtleven. Met het suikerriet in de keel van de tegenstanders als voorhoede was het slechts een kwestie van tijd tot Slatka op een avond haar zes dochters in de keuken bijeenriep, de lippenstift van de oudste leende en op de ladekast een reusachtig, knalrood hart tekende, met daaronder in hoofdletters: CUBA.

De wereld is groot en overal loert redding.